

A nemzedékváltás ideje

Benyomások a 41. Magyar Filmszemlén látottakról

A Magyar Filmszemle talán az egyetlen olyan filmfesztivál egész Európában, ahol a hetedik művészet kedvelőinek lehetőségük nyílik arra, hogy megismerjék és értékeljék az egy év alatt leforgatott teljes nemzeti filmtermést. Noha még manapság is sokan felróják a szervezőknek, hogy az ilyen filmes dömpingtől, amely során több száz művet mutatnak be pár nap alatt a *nagyérdeműnek*, esetleg megcsömörlik a fogyasztó, a nézők többsége mégis támogatja az ilyen szervezési formát. A Magyar Filmszemle ugyanis nemcsak azért vonzó, mert a nemzeti filmgyártás ünnepe volt és maradt, olyan ünnep, ahol az alkotók és a nézők közvetlen párbeszédére is lehetőség nyílik, hanem azért is, mert alkalmat ad arra, hogy évekre visszamenőleg párhuzamokat állítsunk fel, értékítéleteket hozzunk és következtetéseket vonjunk le a magyar filmgyártás helyzetéről, lehetőségeiről, minőségéről.

Ha mindezt szem előtt tartva közelítünk a 41. Magyar Filmszemléhez, akkor a korábbi évekkal való párhuzamok alapján az első következtetések biztatóak lehetnek. A Magyarországot is sújtó nemzetközi gazdasági válság ellenére ugyanis nem csökkent észrevehetően a szemlére befutott filmek száma, a *mustrára* ugyanis harminchat játékfilmet, több mint százharminc kisjátékfilmet, majdnem százhetven dokumentumfilmet, harmincöt tudományos-ismeretterjesztő művet és tíz tévéfilmet jelentettek be az alkotók, ami azt bizonyítja, hogy egy év alatt ismét csaknem négyszáz film készült el Magyarországon önerőből, vagy külföldi koprodukciós partnerek bevonásával. Az előzsűri döntésével összhangban ezeknek egynegyede szerzett jogot arra, hogy a díjakért versengjen.

A magyar filmgyártás helyzetére vonatkozóan mindenképpen biztató lehet az az adat is, mely szerint az elmúlt egy évben a nemzetközi fesztivá-

lokról ismét mintegy száz díjjal, elismeréssel tértek haza a magyar filmek. Végül az sem elhanyagolandó számadat, hogy a szemle egy hete alatt a legújabb magyar filmeket vetítő mozikba ellátogató nézők száma meghaladta a 48 000-et, ami arra utal, hogy a magyar filmnek még sikerült megtartania a közönséggel való viszonylag szilárd kapcsolatát.

Amennyiben félretesszük viszont a statisztikát, és a szemlén látottakra összpontosítunk, akkor az egyéves magyar filmtermésről alkotott képünk némileg módosul. Pontosítás végett hadd tegyem hozzá, hogy mindaz, amire észrevételeink vonatkoznak, ezúttal is kizárólag a játékfilmes kínálatot öleli fel, hiszen a külföldi tudósítók számára elsősorban ennek a programnak a megtekintését teszik lehetővé a fesztiváli szervezők.

Az első vélemény, ami a versenyműsorban bemutatott tizenhat alkotás megnézése után megfogalmazódott, az, hogy a 41. szemlén nem volt egyetlen olyan kimagaslóan jó film sem, amelyről évek múltán is emlékezhetnénk erre az évadra. Ez nagyjából a közönség megoszlása, valamint a zsűri döntései alapján is egyértelművé vált, hiszen a tizenhat versenyfilm közül egyik sem ért el kiugró közönségsikert, a díjak pedig négy-öt film között arányosan oszlottak meg, mintegy utalva arra, melyek voltak azok a művek, amelyek miatt mégis érdemes volt ellátogatni a filmes mustrára.

A korábbi évek filmtermését ismerő mozirajongó számára meglepő lehetett az is, hogy – noha a versenyműsorban túlnyomórészt az alkotói pályájuk kezdetén álló fiatal filmek szerepeltek – az idén alig volt olyan film, amely a mai magyar valóságot próbálta volna művészi eszközökkel megjeleníteni. Az elmúlt években ez a valóság szinte kizárólag naturalista képvilág segítségével került a mozivásznonra, ezért a mostani filmes kínálat sokkal szelídebbnek tűnt a korábbinál, amire az eredményhirdetés során a zsűri elnöke, *Granasztoi György* is rámutatott. Miközben dicséretesnek mondta azt, hogy a képi nyelven megfogalmazott erőszak ezúttal elfogadható keretek között maradt, jogosan jegyezte meg, hogy a nyelvi erőszak: a durva szóhasználat, a trágárságok felesleges jelenléte – sajnos – továbbra is jellemző a kortárs magyar filmgyártásra. És valóban, nézőként mi is gyakran úgy éreztük, a múlt évi filmtermés témaválasztásában aligha, inkább csupán a pallérozatlan nyelvi megnyilvánulások szintjén próbálta meg visszaadni a mai magyar társadalmi valóságot.

Díjak, díjazottak

A sokéves hagyománytól eltérően a 41. szemle szervezői úgy döntöttek, hogy a fesztiváli záróesten nemcsak a verseny győzteseit ünneplik, hanem azokat a díjakat is a gálán kézbesítik, amelyeket korábban a rendezvény első napján adtak át, beleértve az életműért járó elismeréseket és

Török-Illyés Orsolya, a Bibliothéque Pascal főszereplője

a Magyar Mozgóképek Mestere díjat is. Ennek következtében a fesztivál zárórendezvénye több mint háromórásra sikeredett, ami enyhén szólva unalmassá tette a befejezést. Ezenkívül a tény, hogy a versenyben szereplő mintegy száz filmre egy híján negyven díj jutott, az elismerések devalválódására utalhatott. Ezért, persze, nem a jogosan kitüntetett *Rózsa János* vagy *Grunwalsky Ferenc*, a Magyar Mozgóképek Mestere elismerés idej nyertesei, sem *Nagy Anna*, *Pásztor József*, *Révész Gitta*, *Doko Rosi*, *Szoboszlay Péter* vagy *Zombolyai János* életműdíjasok voltak a hibásak, hanem azok, akik filmes szakmájukat meghazudtoló gyenge forgatókönyv alapján egy sportcsarnokban, ki-be járkáló közönség részvételével próbálták meg az Oscar-díj kiosztásához hasonló gálát produkálni.

Ami viszont mindenképpen öröndetes volt, az a zsűri és a nézők azonos véleménye a díjra érdemesült játékfilmeket illetően. Mint már említettem, az elismeréseken, beleértve a zsűri, a közönség és a kritikusok díjait is, négy-öt alkotás osztozott, és ezekről érdemes kissé bővebben is szólni.

Hajdu Szabolcs a fiatalabb rendező nemzedék tagja, aki négy évvel ezelőtti filmjével, a *Fehér tenyérrel* hívta fel magára nemcsak a magyar, hanem a külföldi filmkedvelők figyelmét is, a *Bibliothéque Pascal* című legújabb művével már a szemle előtt a fődíj egyik esélyesének számított. A keretes történet, amely egy romániai cigány nő sorsán keresztül az emberkereskedelem témáját feszegeti, kétségkívül a képileg legjobban felépített film volt a szemlén. Erénye, hogy a kerettörténet mögött a szerzők egy sokkal elvontabb témát is boncolgatnak: a mítoszhoz és az ősi hitvilághoz közelebb álló népcsoportok, valamint a rációt istenítő *hochcivilizáció* ösz-

Tompos Kátya és Elek Ferenc a Köntörfalak egyik jelenetében

szeférhetetlenségét. E két világszemlélet közül – a film tanulsága alapján – mindenképpen az előbbi, az őszintébb, de lassan kiszoruló az emberhez méltóbb, az utóbbi, amely a tőkeorientált európai értékrend velejárója, a nyugati ember végső elidegenedését vetíti elénk.

A címet megmagyarázandó hadd tegyük hozzá, hogy a *Bibliothèque Pascal* nem más, mint a torzult szexualitást igénylők furcsa könyvtára, ahol az irodalmi hősök a bordélyház kiszolgáltató szereplőiként jelennek meg, és a betérő „olvasó” előre bemagolt pár mondatos dialógus után megbecstelenítheti az életre kelt fikciót: név szerint *Jeanne D’Arcot*, *Desdemonát*, illetve – ha kedve tartja – *Dorian Grayt* vagy éppenséggel *Pinnocchiót*. Ez a furcsa örömtanya az erkölcsi süllyedés mélypontját ábrázolja, hiszen a XXI. századi utódok az emberi szellem örök értékű termékeit is elferdült szexualitásuk kielégítésének eszközeként képesek vagy hajlandók csak használni, illetve kihasználni.

A film fő erénye, hogy a konfliktusban álló két világnézetet a rendező vizuálisan is szembehelyezi egymással: az ősi hiedelemvilággal színezett részben a képszerkesztés időnként Szergej Paradzsanov népművészeti elemekkel gazdagon díszített képeit juttatja eszünkbe, a nyugati bordélyt megelevenítő képsorok viszont hideg színeikkel és az atombunker ridegségét idéző díszleteikkel eleve meghatározzák a cselekményvezetés kegyetlen belső logikáját.

Hajdú Szabolcs Bibliothéque Pascal című filmje egyértelműen a 41. szemle legsikeresebb filmjének nyilvánítható, amiről az odaítélt elismerések is tanúskodnak, hiszen a fesztivál nagydíján kívül a film elnyerte a külföldi kritikusok *Gene Moskowit*-díját és a diákzsűri elismerését, a legjobb operatőri munkáért pedig szintén a stáb tagját, Nagy Andrászt díjazták.

Jelenet Pacskovszky József A vágyakozás napjai című filmjéből

Dyga Zsombor viszont azok közé a fiatal szerzők közé tartozik, akik első filmjeik sikere után évekig várták az alkalmat, hogy megfelelő produkciós lehetőséghez jussanak. Hét évvel ezelőtti első filmjét, a *Tesót* követően a harmincöt éves rendezőnek most nyílt alkalma arra, hogy saját forgatókönyve alapján realizálja a *Köntőrfalak* című filmet, amelyet a fesztiváli zsűri a legjobb rendezésért díjazott (a teljesség kedvéért tegyük hozzá, hogy ezen az elismerésen Dyga Zsombor Pejő Róberttal, a *Látogatás* című film rendezőjével osztott).

A *Köntőrfalak* egy félresikerült randevú elmesélésével kezdődik, de hamarosan egy nagyon jól átgondolt és okosan végigvezetett kamaradramává alakul át, amely során három idegen véletlenszerű találkozásáról kiderül, hogy nagyon is sorsszerű volt, hiszen egy titok fűzi össze mindhármuk múltját, és alakítja jövőjüket. A gyakorlatilag négy fal között lejátszódó film a kamarajellege ellenére egy percig sem válik fényképezett színházzá, ellenkezőleg, a rendezői ötleteknek köszönhetően olyan látványos megoldásokkal teszi vizuálisan is élvezhetővé a művet, amilyeneket régen láttunk magyar filmben. A jó összképhez járult hozzá a színésztrío Elek Ferenc, Tompos Kátya és Rába Roland alakítása is. Ennek köszönhetően Elek Ferenc ki is érdemelte a legjobb férfi főszereplőnek járó elismerést. Az említett két díjon kívül a *Köntőrfalak*nak jutott a fesztiváli közönségdíj, valamint a legjobb vágásért járó *Aranyolló Díj* is.

A fesztivál kiemelkedő teljesítményei között hadd említsük meg még 120 Pacskovszky József *A vágyakozás napjai* című filmjét, amelyet a legjobb

forgatókönyvért és a hangmérnöki munkáért díjazott a szemle zsűrije. *Pacskovszky Hajdu Szabolcshoz és Dyga Zsomborhoz* hasonlóan önmaga írta saját filmjének forgatókönyvét, amelynek alapötlete sok rokonságot mutat *Kosztolányi Dezső* legismertebb regényével, az *Édes Annával*. *Pacskovszky* egyébként nem először fordult ihletésért *Kosztolányi*hoz: rendezői pályája elején, 1995-ben *Esti Kornél csodálatos utazása* címmel forgatott filmet. Hogy a párhuzam ezúttal sem véletlen, arra utalt a néma szolgálólány nevének megválasztása is: *Anna* egy gyermektelen városi családhoz kerül bennlakó cselédnek. A néma tanú hamarosan rájön arra, hogy a háziak kapcsolata cseppet sem felhőtlen, hiszen lányuk pár évvel korábban történt elvesztése után a szemsebész férfi az ivásba menekül, és elvonókúrára kórházba kerül, a feleség viszont fájdalmát promiszkuitással igyekszik orvosolni, naponta váltogatva a szeretőket. *Anna* jelenléte azonban mintha felrázná őket letargiájukból, úgy érzik, az árva néma lány visszahozhatja a békét családjukba. A remény azonban csak ideig-óráig tart, a múlt démonjai ismét hatalmukba kerítik őket, és ekkor már *Annát* sem kímélik: az ő sorsát is megpecsételik, boldogságát lerombolják, első nagy szerelme előtt megcsúfolják, és így az öngyilkosság szélére kényszerítik. *Pacskovszky* hősnője azonban *Édes Annától* eltérően nem emel kezét munkaadóira, de erre nincs is szükség, hiszen azok önmaguk életének megsemmisítői. A fekete-fehér technikával készült film a három főszereplő, *Catherine Wilkening*, *Schefcsik Orsolya* és *László Zsolt* alakítása mellett az operatőr *Kardos Sándor* kitűnő képeiről is emlékezetes marad.

Oda az igazság...

„...Mindennek megvan az órája, és minden szándéknak a maga ideje az ég alatt: ideje a sírásnak és ideje a nevetésnek, [...] ideje a bontásnak, és ideje az építésnek...”

Jancsó Miklós Oda az igazság című fimje juttatta eszünkbe a *Prédikátor* könyvének szövegrészét, amelyet a bölcs Salamonnak tulajdonítanak, s amelynek részleteit bőségesen idézte a Mátyás király korát megidéző filmjében a kilencedik évtizedét taposó magyar rendező. Bizony a tudósító, aki végignézte az egyéves magyar játékfilmtermés javát, úgy érzi, ez az idézet – kissé parafrázálva – nagyon is beleillik az idej, magyar filmszemléről szóló tudósításába.

Az évente visszatérő fesztiváli vendég már jól ismeri a hagyományt, mely szerint a magyar filmmustrának van egy kissé szokatlan, de mindenképpen dicséretes gyakorlata: a befutott, neves rendezők többé nem indulnak újabb alkotásaikkal a díjakért folyó versengésben, hanem – helyet szorítva a fiataloknak, az utódnemzedéknek – műveiket az információs

vetítéseken láthatja csupán a nagyjérdemű. Az idei fesztivált beharangozó írások alapján most is meg voltunk győződve arról, hogy erre a hagyományra vonatkoztatható az a másik bibliai idézet, mely szerint *nem lehet a tanítvány nagyobb a mesterénél*, tehát a magyar filmzés nagy öregjei nem szakmai kifulladásuk, alkotói rezignációjuk, vagy – ne adj isten – gyáva-ságuk miatt nem versenyeznek saját diákjaikkal, hanem ez a döntés bölcsességüket és szerénységüket hivatott bizonyítani, amelynek már nincs szüksége holmi díjakra és elismerésekre.

Már a 41. Magyar Filmszemle első napjai azonban alapjaiban meg-ingatták ezt a véleményemet. A külföldi szakmabelieknek, közöttük az önök tudósítójának ugyanis a szervezők előzékenyen lehetővé tették, hogy a versenyfilmek mellett megnézzék a magyar filmgyártás három nagy tekintélyének, Mészáros Mártának, Makk Károlynak és Jancsó Miklósnak a legújabb filmjét is. Ez utóbbiról tudni kell azt is, hogy az idei fesztivál nyitófilmje volt, amelyről a szemletanács elnöke kissé fellengzős hangnemben nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az utóbbi években ilyen kiváló nyitófilmet nem látott a közönség.

De – a kapkodást elkerülendő – hadd tartsuk magunkat egyfajta minőségi sorrendhez, mellőzve a nagynevű szerzők eddigi munkásságát, és kizárólag arra összpontosítva, milyen művekkel álltak ezúttal a magyar filmszemle közönsége elé.

Mészáros Márta közismerten a közelmúlt magyar történelmében keresi és találja meg filmjeinek témáit. Ehhez ezúttal is hű maradt, hiszen az *Utolsó jelentés Annáról* című filmje három idősíkon, 1956-ban, a hetvenes évek derekán és a kilencvenes évek elején játszódik. A történet központi szereplője *Kéthly Anna*, a magyar szociáldemokrata párt egykori vezető személyisége, akit később az egyik legbefolyásosabb magyar emigránsnak tartottak. A film fő cselekményszála a hetvenes évekre összpontosít, amikor a magyar titkosrendőrség egy Nyugatra küldött fiatal író révén megpróbálja rábeszélni a számukra veszélyes disszidentet, hogy térjen haza Magyarországra. A besúgó szerepet vállaló író és a kiégett, megkeseredett politikusként szellemi párbajából, az ötvenhatos eseményekről folytatott vitáiból felsejlik azután az akkori magyar társadalom, olyan fényben, amelyben a Pestről érkező fiatal értelmiségi azelőtt nem láthatta.

Mészáros Márta filmje szakmailag kifogástalanul elkészített alkotás, logikus cselekményvezetéssel, hitelesen megformált jellemezzel és kitűnő szereposztással. Mégis, megnézése után hiányérzettel távoztunk a mozi-ból. Ennek egyik oka az, hogy a téma – bármennyire is fontos a magyar társadalom számára – művészileg már annyiszor és oly sok módon fel volt dolgozva, hogy bizonyos pillanatokban kínzó déjã vu érzés kerít hatalmá-

Nagypál Gábor is bemutatkozott Jancsó történelmi paródiájában

ba bennünket. És van még egy némileg zavaró körülmény: *Eszenyi Enikő*, aki *Kéthly Annát* formálja meg, az ötvenes és a hetvenes éveket megidéző részekben is szinte egyformán néz ki, mintha a húsz év alatt semmit sem öregedett volna. Eleinte azt gondolhattuk, szándékos művészi utalás ez arra, hogy a külföldi emigráció megrekedt egyfajta politikai klisé keretében, és ez a szellemi időtlenség, időnkivüliség a főszereplő örök fiatalságán is tükröződik, később azonban rá kell jönnünk, hogy valószínűleg nem erről, csak a maszkmester gyenge munkájáról lehetett szó.

Az említett – talán kissé el is túlzott – kifogásaink ellenére, hadd ismételjük meg, hogy a jövőre hetvenéves *Mészáros Márta* szakmai szempontból hozta korábbi formáját, és az *Utolsó jelentés Annáról* című filmje – minősége alapján is méltó helyet kap majd az életművét összegező filmográfiájában.

Makk Károly esetében viszont ez már nehezen mondható el. Pedig *Makk*ról tudni kell azt, hogy a pontosan negyven évvel ezelőtt forgatott filmjét, a *Szerelem* című művét a világ valaha leforgatott száz legjobb filmje közé sorolták. A most nyolcvanöt éves mester, aki a magyar filmesek nemzedékeit nevelte ki, ezúttal azonban messze elmaradt saját alkotói csúcsaitól. Az *Így, ahogy vagytok* című filmje a modern magyar társadalom bírálata szeretne lenni. Cselekménye egy magyar kisvárosban játszódik, ahova új polgármester érkezik, aki megpróbálja felvenni a harcot a korrumpált politikusok és a magyar alvilág összefonódásával létrejött helyi hatalmasságokkal, de tehetetlennek bizonyul, és maga is lassan belesüpped a vidék erkölcsi mocsarába.

Makk Károly filmjének azonban szinte minden szegmentuma hagy maga után kívánnivalót. A film dramaturgiailag kidolgozatlan, a cselekménynek bőven vannak elvarratlan szálai, a hősök tetteinek lélektani mozgatórugói hiteltelenek, a történetet időnként feloldozhatatlan balladai homály lengi be, egyes szereplőkről, így például a kis mellékszerepben megjelenő *Törőcsik Mariról* csak a lejelentő szereposztás során tudjuk meg, hogy nem a fő maffiavezér, a Keresztapa, illetve Keresztanya – hanem ügyvéd stb. stb. Az *Így, ahogy vagytok* című film során ezért nemegyszer olyan érzésünk támadt, hogy erre a filmre, így, ahogy van, maga a mester sem adott volna a vizsgán átmenő osztályzatot saját egykori tanítványainak.

Mégis a 41. Magyar Filmszemle legnagyobb csalódását *Jancsó Miklós* legújabb filmje keltette. De hadd tegyem hozzá: ezért nem csak és nem elsősorban a nyolcvankilenc éves mestert kell okolni, inkább azokat, akik – tekintélytiszteltből, vagy ki tudja milyen más indítékból – nem akarták vagy nem merték reálisan értékelni Jancsó alkotását.

Azok ugyanis, akik látták az utóbbi tíz évben készült filmjeit, nagyjából tudják, hogy a rendező szinte évente gyártotta a mai magyar valóság görbe tükrének nevezett groteszkjeit, a körtáncsal, duhajkodással, zászlólengéssel és zsíros trágárságokkal bőven teletűzdelt improvizációt. Ezekre az ujjgyakorlatokra a magyar filmes társadalom úgy tekintett, mint a doyen jogára, hogy amíg van ereje alkotni, kapjon alkalmat a megnyilatkozásra.

Mostani filmjét, az *Oda az igazság* címűt azonban – mint mondtam – a szemle vezetői úgy harangozták be, mint az utóbbi évek legkimagaslóbb nyitófilmjét, azaz mint újabb mesterművet, amely a régi *Jancsót* idézi. Nos, ez a régi valóban bejött, de csupán olyan értelemben, hogy az elmúlt tíz évhez viszonyítva csak a filmben felidézett kor változott, minden más maradt a régi: a körtáncok, a duhajkodással, a zászlólengéssel és zsíros trágárságokkal gazdagított improvizáció ezúttal nem a XX. vagy a XXI. századot, hanem Corvin Mátyás trónra kerülésének, uralkodásának és halálának a korát idézi. Bár ez is csak feltételesen mondható, hisz ez a bibliai idézetekkel és közhelyekkel teletűzdelt film sem Mátyás koráról, sem az utalásokként megjelenő mai korról nem mond el semmi lényegeset, sem eredetit. És bizony, ezt a művet már a magyar filmes szakma sem fogadta teljesen közömbösen. A fesztiváli díszfogadáson megjelentek körében felháborodott hangok hallatszottak azért, mert az egyébként mind szűkösebb filmes költségvetésből ezúttal a bőkezűen adakozók több mint négy-száz millió forintot költöttek *Jancsó* legújabb ujjgyakorlatára, pedig – mint mondták – ebből az összegből jó néhány valóban értékes mű forgatását lehetett volna pénzelni.

Bár nem a mi dolgunk igazságot tenni a magyar filmesek berkeiben, a fesztiváli filmek megnézése és a kommentárok meghallgatása után óhatatlanul a Jancsó-filmben is idézett bölcs szavak jutottak eszünkbe: „...*Mindennek megvan az órája, és minden szándéknak a maga ideje az ég alatt: ideje a sírásnak és ideje a nevetésnek, [...] ideje a születésnek és ideje a halálnak, [...] ideje a bontásnak és ideje az építésnek...*”

Illetve mindezt kissé parafrázálva: van ideje a tekintély építésének, de elérkezhet az ideje a mesterségesen ápoltság lebontásának is.